Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)

den 15 juli 2021 *

”Begäran om förhandsavgörande – Skydd för arbetstagares hälsa och säkerhet – Arbetstidens förläggning – Militär personal – Unionsrättens tillämplighet – Artikel 4.2 FEU – Direktiv 2003/88/EG – Tillämpningsområde – Artikel 1.3 – Direktiv 89/391/EEG – Artikel 2.2 – Verksamhet som utövas av militär personal – Begreppet ’arbetstid’ – Vakttjänst – Tvist avseende en arbetstagares lön”

I mål C-742/19,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Vrhovno sodišče (Högsta domstolen, Slovenien), genom beslut av den 10 september 2019, som inkom till domstolen den 10 oktober 2019, i målet

B.K.

mot

Republika Slovenija (Ministrstvo za obrambo),

meddelar

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden K. Lenaerts, vice ordföranden R. Silva de Lapuerta, avdelningsordförandena J.-C. Bonichot, M. Vilaras, E. Regan och N. Piçarra, samt domarna T. von Danwitz, M. Safjan, D. Šváby, S. Rodin, K. Jürimäe, C. Lycourgos (referent), P.G. Xuereb, L.S. Rossi och I. Jarukaitis,

generaladvokat: H. Saugmandsgaard Øe,

justitiesekreterare: handläggaren R. Şereş,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 21 september 2020,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

– B.K., genom M. Pukšič, odvetnik,

– Sloveniens regering, genom A. Grum och A. Dežman Mušič, båda i egenskap av ombud,

* Rättegångsspråk: slovenska.

– Tysklands regering, genom J. Möller och S. Eisenberg, båda i egenskap av ombud,

– Spaniens regering, genom S. Jiménez García, i egenskap av ombud,

– Frankrikes regering, genom A.-L. Desjonquères, E. de Moustier, N. Vincent, T. Stehelin och A. Ferrand, samtliga i egenskap av ombud,

– Europeiska kommissionen, genom B. Rous Demiri, N. Ruiz García och M. van Beek, samtliga i egenskap av ombud,

och efter att den 28 januari 2021 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 2 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/88/EG av den 4 november 2003 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden (EUT L 299, 2003, s. 9).

2 Begäran har framställts i ett mål mellan B.K. och Republika Slovenija (Ministrstvo za obrambo) (Republiken Slovenien, försvarsministeriet) angående lönetillägg för övertid.

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

Direktiv 76/207/EEG

3 I artikel 3.1 i rådets direktiv 76/207/EEG av den 9 februari 1976 om genomförandet av principen om likabehandling av kvinnor och män i fråga om tillgång till anställning, yrkesutbildning och befordran samt arbetsvillkor (EGT L 39, 1976, s. 40; svensk specialutgåva, område 5, volym 1, s. 191) föreskrevs följande:

”Tillämpningen av likabehandlingsprincipen innebär att det inte skall förekomma någon som helst diskriminering på grund av kön i villkoren, som t.ex. urvalskriterier, för tillgång till alla arbetsuppgifter eller befattningar i någon som helst sektor eller verksamhetsgren och på alla nivåer.”

Direktiv 89/391/EEG

4 I artikel 2 i rådets direktiv 89/391/EEG av den 12 juni 1989 om åtgärder för att främja förbättringar av arbetstagarnas säkerhet och hälsa i arbetet (EGT L 183, 1989, s. 1; svensk specialutgåva, område 5, volym 4, s. 146) anges följande:

”1. Detta direktiv skall tillämpas på all verksamhet, såväl privat som offentlig (industri, jordbruk, handel, förvaltning, tjänster, undervisning, kultur- och fritidsverksamhet etcetera).

2. Detta direktiv skall inte tillämpas på sådana offentliga verksamheter, där det inte kan undvikas att förhållanden som är speciella för dessa verksamheter kommer i konflikt med direktivet, exempelvis försvaret eller polisen eller viss specifik verksamhet inom civilförsvaret.

I dessa fall skall arbetstagarnas säkerhet och hälsa tryggas så långt möjligt mot bakgrund av direktivets syften."

Direktiv 89/656/EEG

5 I artikel 1 i rådets direktiv 89/656/EEG av den 30 november 1989 om minimikrav för säkerhet och hälsa vid arbetstagares användning i arbetet av personlig skyddsutrustning (tredje särdirektivet enligt artikel 16.1 i direktiv 89/391/EEG) (EGT L 393, 1989, s. 18; svensk specialutgåva, område 5, volym 4, s. 187) föreskrivs följande:

"1. Detta direktiv, som är det tredje särdirektivet enligt artikel 16.1 i direktiv 89/391/EEG, fastställer minimikrav för arbetstagares användning av personlig skyddsutrustning i arbetet.

2. Bestämmelserna i direktiv 89/391/EEG skall tillämpas fullt ut inom hela det område som avses i punkt 1 utan att hindra tillämpningen av de strängare och/eller mer specifika bestämmelser som finns i detta direktiv."

6 Artikel 2 i detta direktiv har följande lydelse:

"1. Med personlig skyddsutrustning menas i detta direktiv all utrustning som är avsedd att bäras eller hållas av arbetstagaren till skydd mot en eller flera risker som skulle kunna hota hans säkerhet eller hälsa under arbetet samt varje tillbehör, som är avsett för detta ändamål.

2. Definitionen i punkt 1 omfattar inte

…

c) personlig skyddsutrustning som bärs eller används av militärer, poliser och andra som skall upprätthålla allmän ordning,

…"

Direktiv 2003/88

7 I artikel 1.3 första stycket i direktiv 2003/88 anges följande:

"Detta direktiv skall tillämpas på all verksamhet, såväl offentlig som privat, i den betydelse som avses i artikel 2 i direktiv 89/391/EEG, utan att det påverkar tillämpningen av artiklarna 14, 17, 18 och 19 i detta direktiv."

8 I artikel 2 i detta direktiv, med rubriken ”Definitioner”, föreskrivs följande:

”I detta direktiv används följande beteckningar med de betydelser som här anges:

1. *arbetstid*: all tid i enlighet med nationell lagstiftning eller praxis då arbetstagaren står till arbetsgivarens förfogande samt därvid utför aktiviteter eller uppgifter.

2. *viloperiod*: varje period som inte är arbetstid.

…”

9 I artikel 17.3 i detta direktiv föreskrivs följande:

”I enlighet med punkt 2 i denna artikel får avvikelser från artiklarna 3, 4, 5, 8 och 16 göras

…

b) i fråga om säkerhets- och övervakningsarbeten som kräver permanent närvaro för att skydda egendom eller personer, särskilt i fråga om säkerhetsvakter, vaktmästare eller vaktbolag,

c) i fråga om arbeten som kräver en kontinuitet i servicen eller produktionen …,

…”

Direktiv 2013/35/EU

10 I artikel 1 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/35/EU av den 26 juni 2013 om minimikrav för arbetstagares hälsa och säkerhet vid exponering för risker som har samband med fysikaliska agens (elektromagnetiska fält) i arbetet (20:e särdirektivet enligt artikel 16.1 i direktiv 89/391/EEG) och om upphävande av direktiv 2004/40/EG (EUT L 179, 2013, s. 1), föreskrivs följande:

”1. I detta direktiv, som är det 20:e särdirektivet enligt artikel 16.1 i direktiv 89/391/EEG, fastställs minimikrav för att skydda arbetstagare mot sådana hälso- och säkerhetsrisker som uppstår eller kan uppstå vid exponering för elektromagnetiska fält under arbetet.

…

6. Direktiv 89/391/EEG ska fortsätta att tillämpas fullt ut inom hela det område som avses i punkt 1, utan att det påverkar tillämpningen av strängare eller mer specifika bestämmelser i det här direktivet.”

11 I artikel 10.1 i detta direktiv anges följande:

”Genom undantag från artikel 3, men utan att det påverkar tillämpningen av artikel 5.1, ska följande gälla:

…

b) Medlemsstaterna får tillåta att likvärdiga eller mer specifika skyddssystem genomförs för personal som arbetar vid operativa militära anläggningar eller deltar i militär verksamhet, inklusive gemensamma internationella militära övningar, förutsatt att negativa hälsoeffekter och säkerhetsrisker förebyggs.

…”

Slovensk rätt

12 I artikel 46 i Kolektivna pogodba za javni sektor (kollektivavtal för den offentliga sektorn), i den lydelse som är tillämplig i det nationella målet (Uradni list RS, nr. 57/2008 ff.), föreskrevs att offentliganställda har rätt till ersättning för jourtjänstgöring med 20 procent av grundlönen, men att jourtid inte anses utgöra arbetstid.

13 I skälen till detta kollektivavtal angavs följande:

”Jourtjänstgöring innebär att den offentliganställde måste stå till förfogande för att kunna bege sig till arbetet utanför arbetstid. Jourtid ska åläggas skriftligen. Ersättning för jourtjänstgöring ska vara densamma oavsett om den offentliganställde fullgör sådan tjänstgöring under dagtid, nattetid, en arbetsdag, söndag eller helgdag.”

14 I artikel 5 i Zakon o obrambi (lag om försvarsmakten) av den 20 december 1994 (Uradni list RS nr 82/94), i den lydelse som är tillämplig i det nationella målet (nedan kallad ZObr), föreskrivs i punkt 14 att en militär i den mening som avses i denna lag är en person som utövar en militär funktion, och i punkt 14a preciseras att en arbetstagare i den mening som avses i denna lag är en militär, en civil person som yrkesmässigt arbetar i armén, eller en person som yrkesmässigt fullgör särskilda administrativa eller tekniska uppdrag vid försvarsministeriet.

15 Enligt artikel 51 ZObr får militärer, på vissa villkor, använda vapen under vakttjänst.

16 I artikel 97č ZObr avseende vakttjänst föreskrivs följande:

”1) En vakttjänstperiod varar i regel tjugofyra timmar utan avbrott.

2) Militär personal som har vakttjänst ska anses ha delad arbetstid. De timmar då sådan personal inte utför något faktiskt arbete ingår inte i arbetstiden utan anses utgöra jourtjänst på arbetsplatsen.

3) Den dagliga arbetstiden under en vakttjänstperiod får inte överstiga tolv timmar. I händelse av extraordinära omständigheter eller om det är nödvändigt för att avsluta ett redan påbörjat uppdrag kan arbetstiden för militär personal undantagsvis förlängas, och i sådant fall ska de arbetstimmar som utförts i tillägg till de tolv arbetstimmar som redan utförts anses utgöra övertid.

4) Vakttjänst kan pågå oavbrutet under en period om högst sju dagar. Militär personal har rätt till raster på den plats där de utför vakttjänsten, varvid tolv timmar anses utgöra ordinarie arbetstid och de återstående tolv timmarna anses utgöra jourtid.”

17 I artikel 97 ZObr avseende jourtjänst föreskrivs följande:

”1) Med jourtid avses den tid då en arbetstagare ska vara tillgänglig för att arbeta på arbetsplatsen, på en av arbetsgivaren bestämd plats eller i hemmet.

2) Jourtid ingår inte i den obligatoriska arbetstid som arbetstagaren ska fullgöra per vecka eller per månad. Om arbetstagaren faktiskt måste arbeta under jourtid ska denna arbetstid räknas in i antalet arbetstimmar per vecka eller månad.

3) Försvarsministern ska fastställa de fall då jourtjänstgöring på arbetsplatsen, på en av arbetsgivaren bestämd plats eller i hemmet kan komma i fråga, samt de närmare villkoren för sådan tjänstgöring. De fall då jourtjänst kan komma i fråga och närmare villkor för hur denna ska genomföras inom armén ska fastställas av generalstabschefen.

4) Jourtjänst på en av arbetsgivaren bestämd plats ska jämställas med jourtjänst på arbetsplatsen.”

18 I Pravila službe v Slovenski vojski (tjänsteföreskrifter för den slovenska armén) (Uradni list RS, nr 84/09) definieras begreppet ”vakttjänst” på följande sätt:

”Vakttjänst ska förstås som ett stridsuppdrag i fredstid …, där en soldat som har vakttjänst även får använda vapen och dödligt våld i enlighet med bestämmelserna i artikel 51 ZObr. Vakttjänst fullgörs i tidsblock (under en period på sju dagar med permanent närvaro på arbetsplatsen under tjugofyra timmar) för att organisera arbetet på ett lämpligt sätt. Vakttjänst organiseras på den nivå inom den militära enheten som även tillser att de personer som tillhör en och samma enhet på ett rättvist sätt åläggs att fullgöra vakttjänst. Vakttjänst har en särskild militär och strategisk betydelse. Att säkerställa en kontinuerlig operationell tillgänglighet är en grundläggande uppgift för armén i fredstid. För att säkerställa en lämplig nivå av förberedelser i fredstid ska armén tillhandahålla permanenta styrkor och kunna genomföra permanenta interventionsåtgärder. De permanenta styrkorna gör det möjligt att säkerställa en oavbruten kapacitet och ger möjligheter för armén att agera militärt och icke-militärt inom Republiken Sloveniens territorium, territorialvatten och luftrum. Försvarsmakten utgör en del av de permanenta styrkorna.

Vakttjänst ska utföras av en väpnad enhet eller en militär grupp som ska säkerställa fysiskt skydd för personer, anläggningar, tillgångar och territoriet. …

De allmänna skyldigheter som åligger personer i vakttjänst består i att skydda och försvara vad som anförtrotts dem (anläggningar, personer etcetera), att inte lämna och ständigt vara beredda att använda sina handeldvapen, att inte lämna vakten förrän någon har kommit för att avlösa dem, att inte låta någon förutom högre befäl, ställföreträdande befälhavare, befälhavare för vakten, tjänstgörande befäl eller vaktansvarig närma sig vaktposteringen eller den skyddade anläggningen, eller att röra sig inom ett förbjudet område. Personer i vakttjänst ska dessutom gripa personer på det sätt som fastställs för vissa vaktposteringar, upprätthålla kontakt och endast kommunicera med befälhavaren för vakten och andra organ inom vakten, samt informera denne befälhavare vid störningar eller brand i närområdet, i händelse av hot mot det skyddade objektet eller mot styrkorna på grund av en naturkatastrof eller någon annan typ av katastrof, i händelse av sjukdom eller behov av annat stöd.

Säkerhetsstyrkorna ska garantera säkerheten vid anläggningar, för handlingar, personer, vapen och militär utrustning, ammunition och annan materiel mot olika former av hot. …”

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

19 Under perioden februari 2014–juli 2015 hade B.K., i egenskap av underofficer i den slovenska armén, oavbruten ”vakttjänst” sju dagar i månaden, då han ständigt skulle vara nåbar och närvarande vid den kasern där han var placerad. Denna ”vakttjänst” omfattade både perioder då B.K. skulle utöva faktisk övervakning och perioder då han endast var skyldig att stå till sina överordnades förfogande. Vid oanmälda besök från militärpolisen, inspektörer eller insatsenheter var han skyldig att anmäla dessa på särskilda inskrivningsformulär och utföra de arbetsuppgifter som han ålades av sina befäl.

20 Försvarsministeriet ansåg att för varje dag han hade sådan ”vakttjänst” skulle åtta timmar anses utgöra arbetstid, och ministeriet betalade därför ut ordinarie lön till B.K. för dessa åtta arbetstimmar. För övriga timmar erhöll B.K. endast jourersättning med 20 procent av grundlönen.

21 B.K. väckte talan vid slovensk domstol och yrkade att han skulle erhålla övertidsersättning för de timmar under ”vakttjänsten” då han inte faktiskt hade utfört några uppgifter för sin arbetsgivare men hade varit tvungen att stå till sina överordnades förfogande vid kasernen, som låg långt från hans hem och familj.

22 Sedan B.K:s talan ogillats i första och andra instans överklagade han till den hänskjutande domstolen.

23 Den hänskjutande domstolen har för det första påpekat att direktiv 2003/88, i enlighet med dess artikel 1.3, jämförd med artikel 2 i direktiv 89/391, inte är tillämpligt när förhållanden som är speciella för vissa verksamheter inom den offentliga sektorn kommer i konflikt med direktivet. Med hänvisning till domen av den 5 oktober 2004, Pfeiffer m.fl. (C-397/01–C-403/01, EU:C:2004:584), anser den hänskjutande domstolen att detta undantag har tillkommit enbart för att garantera att sådana tjänster som är oumbärliga för skyddet av den allmänna säkerheten, hälsan och ordningen ska kunna upprätthållas under förhållanden som är av exceptionellt allvarlig art, när det inte är möjligt att planera arbetstiden för utrycknings- och räddningspersonal.

24 Den hänskjutande domstolen har påpekat att i förevarande fall utförde B.K. sitt ordinarie arbete – det vill säga ”vakttjänst” i fredstid – regelbundet, utan att det under den period som är aktuell i det nationella målet uppstod någon som helst oförutsebar omständighet eller exceptionell händelse. Således anser den hänskjutande domstolen att det inte på något sätt var omöjligt att planera hans arbetstid.

25 Den hänskjutande domstolen söker dock klarhet i huruvida det undantag som föreskrivs i artikel 2 i direktiv 89/391 generellt kan åberopas mot militärer i fredstid och mot arbetstagare inom försvarsmakten.

26 För det fall direktiv 2003/88 är tillämpligt i förevarande fall söker den hänskjutande domstolen, för det andra, klarhet i huruvida de perioder då B.K. under sin ”vakttjänst” inte faktiskt utförde några uppgifter för sin arbetsgivare men var skyldig att stanna vid kasernen och stå till sina överordnades förfogande, ska anses utgöra arbetstid i den mening som avses i artikel 2 i det direktivet.

27 Efter att ha framhållit att denna fråga skulle kunna föranleda ett jakande svar, har den hänskjutande domstolen påpekat att sådana perioder enligt slovensk rätt inte räknas som arbetstid, vilket även är fallet med perioder då militär personal måste hålla sig hemma, och att samma ersättning utgår för båda dessa perioder, vilket enligt den hänskjutande domstolen skulle kunna vara oförenligt med direktiv 2003/88.

28 Mot denna bakgrund beslutade Vrhovno sodišče (Högsta domstolen, Slovenien) att vilandeförklara målet och ställa följande frågor till EU-domstolen:

”1) Är artikel 2 i [direktiv 2003/88] tillämplig på arbetstagare inom försvarssektorn och på militär personal som har vakttjänst i fredstid?

2) Utgör artikel 2 i [direktiv 2003/88] hinder mot nationell lagstiftning som innebär att begreppet arbetstid inte omfattar jourtjänst som arbetstagare inom försvarsmakten fullgör på arbetsplatsen eller annan bestämd plats (men inte i hemmet), eller närvaro av militär personal inom försvarsmakten under vakttjänst då denna personal inte utför något faktiskt arbete men är skyldig att vara fysiskt närvarande vid den aktuella kasernen?”

Prövning av tolkningsfrågorna

Upptagande till prövning

29 Den hänskjutande domstolen har ställt sina frågor för att få klarhet i huruvida vissa perioder då såväl militär som civil personal inom försvarsmakten är skyldiga att vid behov stå till sina överordnades förfogande kan anses utgöra ”arbetstid” i den mening som avses i artikel 2 i direktivet.

30 Det är utrett att det nationella målet endast rör en militär. Det kan således konstateras att i den mån tolkningsfrågorna avser situationen för civil personal inom försvarssektorn har de inte något samband med saken i det nationella målet och kan således – enligt fast rättspraxis – inte tas upp till prövning (dom av den 2 februari 2021, Consob, C-481/19, EU:C:2021:84, punkt 29 och där angiven rättspraxis).

Den första frågan

31 Det ska inledningsvis erinras om att det följer av EU-domstolens fasta praxis att det enligt det förfarande för samarbete mellan nationella domstolar och EU-domstolen som införts genom artikel 267 FEUF ankommer på EU-domstolen att ge den nationella domstolen ett användbart svar som gör det möjligt för den domstolen att avgöra det mål som den ska pröva. I detta syfte kan EU-domstolen behöva omformulera de frågor som hänskjutits. EU-domstolen kan dessutom behöva ta hänsyn till unionsbestämmelser som den nationella domstolen inte har hänvisat till i sin fråga (dom av den 7 augusti 2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, punkt 34 och där angiven rättspraxis).

32 För att besvara den hänskjutande domstolens fråga, det vill säga huruvida artikel 2 i direktiv 2003/88 är tillämplig på vakttjänstgöring som militär personal utför i fredstid, såsom den ”vakttjänst” som B.K. utfört under de omständigheter som det redogjorts för i punkt 19 ovan, ska det undersökas huruvida sådan vakttjänstgöring omfattas av direktivets tillämpningsområde, som inte fastställs i dess artikel 2 utan artikel 1.3.

33 Vidare utgår den hänskjutande domstolen från premissen att det nationella målet omfattas av unionsrättens tillämpningsområde. I den mån tvisten rör en militär ska det emellertid först prövas huruvida unionsrätten, såsom den franska och den spanska regeringen har hävdat, inte är avsedd att reglera arbetstidens förläggning för militär personal, av det skälet att sådan förläggning omfattas av medlemsstaternas organisering av sina väpnade styrkor och till sin natur är undantagen från unionsrättens tillämpningsområde enligt artikel 4.2 FEU.

34 För att ge den hänskjutande domstolen ett användbart svar, så att den kan avgöra det mål den har att pröva, ska den första frågan omformuleras så, att den hänskjutande domstolen ska anses ha ställt denna fråga för att få klarhet i huruvida artikel 1.3 i direktiv 2003/88, jämförd med artikel 4.2 FEU, ska tolkas så, att vakttjänst som militär personal genomför i fredstid inte omfattas av direktivets tillämpningsområde.

35 Inledningsvis ska det prövas huruvida artikel 4.2 FEU innebär att samtliga medlemmar av försvarsmakten ska undantas från unionsrättens tillämpningsområde och särskilt reglerna om arbetstidens förläggning.

36 Enligt artikel 4.2 FEU ska unionen respektera dels medlemsstaternas likhet inför fördragen samt deras nationella identitet, som kommer till uttryck i deras politiska och konstitutionella grundstrukturer, dels deras väsentliga statliga funktioner, särskilt funktioner vars syfte är att hävda deras territoriella integritet, upprätthålla lag och ordning och skydda den nationella säkerheten. I denna bestämmelse anges även att den nationella säkerheten också i fortsättningen ska vara varje medlemsstats eget ansvar.

37 I detta avseende ska det noteras att medlemsstaternas väpnade styrkors huvudsakliga uppgifter, det vill säga att bevara den territoriella integriteten och skydda den nationella säkerheten, uttryckligen ingår bland de väsentliga statliga funktioner som unionen ska respektera enligt artikel 4.2 FEU.

38 Det framgår för övrigt av domstolens praxis att de beslut som medlemsstaterna antar beträffande försvarets organisation för att försvara sitt territorium eller sina väsentliga intressen, inte i sig regleras av unionsrätten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 11 mars 2003, Dory, C-186/01, EU:C:2003:146, punkt 35).

39 Den omständigheten att unionen ska respektera väsentliga statliga funktioner i enlighet med artikel 4.2 FEU, innebär dock inte att medlemsstaternas beslut om organisationen av försvarsmakten faller utanför unionsrättens tillämpningsområde, särskilt när det gäller bestämmelser om arbetstidens förläggning.

40 Det följer nämligen av domstolens fasta praxis att trots att det ankommer på medlemsstaterna att definiera sina väsentliga säkerhetsintressen och att vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa inre och yttre säkerhet, inklusive beslut om försvarets organisation, kan blott den omständigheten att en åtgärd har vidtagits för att skydda nationell säkerhet inte leda till att unionsrätten inte anses vara tillämplig och således befria medlemsstaterna från skyldigheten att

iaktta unionsrätten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 26 oktober 1999, Sirdar, C-273/97, EU:C:1999:523, punkt 15, dom av den 11 januari 2000, Kreil, C-285/98, EU:C:2000:2, punkt 15, och dom av den 6 oktober 2020, Privacy International, C-623/17, EU:C:2020:790, punkt 44 och där angiven rättspraxis). Detsamma gäller nationella åtgärder som vidtas för att skydda en medlemsstats territoriella integritet.

41 Såsom generaladvokaten har påpekat i punkterna 44 och 45 i sitt förslag till avgörande motsägs inte detta konstaterande av domen av den 11 mars 2003, Dory (C-186/01, EU:C:2003:146).

42 Även om inrättandet av värnplikt, som var i fråga i det mål som gav upphov till den domen, inte är ett spörsmål som regleras av unionsrätten, är arbetstidens förläggning ett område som har harmoniserats genom direktiv 2003/88, med stöd av artikel 153.2 FEUF.

43 Även om den omständigheten att unionen ska respektera väsentliga statliga funktioner inte innebär att arbetstidens förläggning för militär personal helt faller utanför unionsrättens tillämpningsområde, förhåller det sig likväl så att artikel 4.2 FEU medför ett krav på att tillämpningen på militär personal av det unionsrättsliga regelverket om arbetstidens förläggning inte får hindra att dessa väsentliga funktioner fullgörs på ett korrekt sätt. Detta regelverk får således inte tolkas så att det hindrar de väpnade styrkorna från att utföra sina uppgifter och så att statens väsentliga funktioner – bestående i att bevara dess territoriella integritet och skydda den nationella säkerheten – äventyras.

44 Härav följer att unionsrätten måste ta vederbörlig hänsyn till de särdrag som utmärker varje medlemsstats försvar, och att dessa särdrag bland annat följer av de särskilda internationella åtaganden som den aktuella medlemsstaten har påtagit sig, konflikter eller hot som den ställs inför, eller det geopolitiska sammanhang den befinner sig i.

45 Tillämpningen av unionsrättsliga bestämmelser, särskilt bestämmelserna om arbetstidens förläggning, får således inte hindra fullgörandet av de särskilda uppdrag som varje medlemsstat, med beaktande av sina skyldigheter och åtaganden, anförtror sina väpnade styrkor, för att bevara sin territoriella integritet eller skydda sin nationella säkerhet.

46 Av det ovan anförda följer att artikel 4.2 FEU inte innebär att arbetstidens förläggning för samtliga militärer faller utanför unionsrättens tillämpningsområde.

47 Domstolen erinrar vidare om att direktiv 2003/88 syftar till att föreskriva minimikrav för att förbättra arbetstagares levnads- och arbetsvillkor genom att tillnärma nationella bestämmelser om bland annat arbetstid. Denna harmonisering på unionsnivå av arbetstidens förläggning syftar till att säkerställa ett bättre skydd för arbetstagarnas säkerhet och hälsa genom att de ges, framför allt, dygnsvila och veckovila av en viss minsta längd samt tillräckliga raster, och genom att det sätts en övre gräns för veckoarbetstiden (dom av den 9 mars 2021, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, EU:C:2021:182, punkt 25 och där angiven rättspraxis).

48 Genom bestämmelserna i direktiv 2003/88 förtydligas dessutom den grundläggande rätt till en begränsning av arbetstiden samt rätt till dygns- och veckovila som uttryckligen stadfästs i artikel 31.2 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (nedan kallad stadgan). Dessa bestämmelser ska därför tolkas mot bakgrund av stadgan (dom av den 17 mars 2021, Academia de Studii Economidin Bucureti, C-585/19, EU:C:2021:210, punkt 37 och där angiven rättspraxis). Härav följer bland annat att dessa bestämmelser inte får tolkas restriktivt

till förfång för de rättigheter som tillkommer arbetstagare enligt direktivet (dom av den 9 mars 2021, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, EU:C:2021:182, punkt 27 och där angiven rättspraxis).

49 Härvidlag framgår det av domstolens praxis att vid tillämpningen av direktiv 2003/88 ska begreppet ”arbetstagare” definieras enligt de objektiva kriterier som kännetecknar ett anställningsförhållande, med beaktande av de berörda personernas rättigheter och skyldigheter. Det viktigaste kännetecknet för ett anställningsförhållande är att en person under en viss tid mot ersättning utför arbete åt en annan person under dennes ledning. Härav följer att ett anställningsförhållande förutsätter att det finns ett hierarkiskt förhållande mellan arbetstagaren och arbetsgivaren. Bedömningen av huruvida ett sådant förhållande är för handen ska göras i varje enskilt fall med beaktande av samtliga omständigheter som kännetecknar förhållandet mellan parterna (dom av den 20 november 2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, punkterna 41–42 och där angiven rättspraxis).

50 I förevarande fall är det utrett att B.K. under den period som är aktuell i det nationella målet uppbar lön och, i egenskap av underofficer i den slovenska armén, befann sig i en underordnad ställning i förhållande till sin arbetsgivare, i den mening som avses i föregående punkt. Härav följer att direktiv 2003/88 a priori kan tillämpas på hans situation.

51 Vidare ska det fastställas huruvida väpnade styrkors verksamhet i allmänhet eller åtminstone viss sådan verksamhet ska undantas från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88 i enlighet med dess artikel 1.3, jämförd med artikel 4.2 FEU.

52 I artikel 1.3 i direktiv 2003/88 definieras direktivets tillämpningsområde genom en hänvisning till artikel 2 i direktiv 89/391. Enligt artikel 2.1 i sistnämnda direktiv ska det direktivet tillämpas på ”all verksamhet, såväl privat som offentlig”.

53 I artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 föreskrivs emellertid att det direktivet inte ska tillämpas på sådana offentliga verksamheter, där det inte kan undvikas att förhållanden som är speciella för dessa verksamheter kommer i konflikt med direktivet, exempelvis försvaret eller viss specifik verksamhet inom civilförsvaret, och i andra stycket i denna bestämmelse preciseras att i dessa fall ska arbetstagarnas säkerhet och hälsa tryggas så långt möjligt mot bakgrund av direktivets syften.

54 Det ska följaktligen fastställas huruvida väpnade styrkors verksamhet i allmänhet eller åtminstone viss sådan verksamhet ska undantas från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88 av det skälet att denna verksamhet omfattas av det undantag som föreskrivs i artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391, varvid vederbörlig hänsyn ska tas till behovet av att tolka detta tillämpningsområde mot bakgrund av artikel 4.2 FEU.

55 Det framgår av domstolens praxis att artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 ska tolkas så, att dess räckvidd begränsas till vad som är absolut nödvändigt för att värna de intressen som medlemsstaterna enligt denna bestämmelse har getts rätt att skydda (dom av den 5 oktober 2004, Pfeiffer m.fl., C-397/01–C-403/01, EU:C:2004:584, punkt 54, och dom av den 30 april 2020, Készenléti Rendőrség, C-211/19, EU:C:2020:344, punkt 32).

56 Det kriterium som uppställs i artikel 2.2 första stycket direktiv 89/391 för att undanta vissa verksamheter från direktivets tillämpningsområde – och därmed också från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88 – grundas inte på att arbetstagarna tillhör en av de sektorer av offentlig verksamhet som avses i den bestämmelsen, sedd som helhet, utan enbart på den specifika arten

av vissa särskilda uppdrag som arbetstagare i dessa sektorer utför, då just den specifika arten av dessa uppdrag motiverar ett undantag från reglerna som syftar till att skydda arbetstagarnas säkerhet och hälsa, på grund av att det är absolut nödvändigt att garantera ett effektivt skydd av befolkningen (dom av den 20 november 2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, punkt 55 och där angiven rättspraxis).

57 Ett av de speciella förhållanden som är utmärkande för dessa verksamheter och som enligt artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 motiverar ett undantag från reglerna om skydd för arbetstagarnas säkerhet och hälsa är att det av naturliga skäl inte är möjligt att planera arbetstiden (dom av den 20 november 2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, punkt 64 och där angiven rättspraxis).

58 Artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 gör det således möjligt att upprätthålla effektiviteten i de speciella offentliga verksamheter som måste fungera kontinuerligt för att säkerställa att statens väsentliga funktioner utförs på ett ändamålsenligt sätt. Detta krav på kontinuitet ska bedömas med hänsyn till verksamhetens speciella karaktär (dom av den 20 november 2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, punkterna 65–66 och där angiven rättspraxis).

59 I detta avseende ska det för det första noteras att domstolen har slagit fast att kravet på kontinuitet för verksamheter inom hälsa, säkerhet och allmän ordning inte hindrar att de delar av verksamheten som bedrivs under normala förhållanden kan organiseras, även vad gäller personalens arbetstid, på ett sådant sätt att undantaget i artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 inte ska tillämpas, förutom under förhållanden av exceptionellt allvarlig och omfattande art, såsom naturkatastrofer eller tekniska katastrofer, attentat eller allvarliga olyckor, vilka kräver att absolut nödvändiga åtgärder vidtas för att skydda befolkningens liv, hälsa och säkerhet, och vars effektiva genomförande skulle äventyras om samtliga bestämmelser i direktiv 2003/88 skulle iakttas. Sådana fall motiverar att målet att skydda befolkningen ges absolut företräde framför bestämmelserna i direktivet, vilka provisoriskt kan åsidosättas inom dessa verksamheter (se, för ett likande resonemang, dom av den 20 november 2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, punkt 67, och dom av den 30 april 2020, Készenléti Rendőrség, C-211/19, EU:C:2020:344, punkt 42 och där angiven rättspraxis).

60 Domstolen har för det andra slagit fast att vissa verksamheter som är specifika för den offentliga sektorn utmärks av så speciella förhållanden att det är omöjligt att planera personalens arbetstid på ett sätt som uppfyller kraven i direktiv 2003/88, även när dessa verksamheter bedrivs under normala omständigheter (dom av den 20 november 2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, punkt 68).

61 Detta gäller särskilt verksamheter som – för att effektivt uppnå det eftersträvade målet av allmänintresse – endast kan utföras kontinuerligt av en och samma arbetstagare, utan att det är möjligt att inrätta ett rotationssystem som gör det möjligt att med jämna mellanrum ge denna arbetstagare rätt till timmar eller dagar av vila efter det att vederbörande har arbetat ett visst antal timmar eller dagar (se, för ett liknande resonemang, dom av den 20 november 2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, punkterna 70–74, och dom av den 30 april 2020, Készenléti Rendőrség, C-211/19, EU:C:2020:344, punkterna 43 och 44).

62 Sådana verksamheter ska enligt artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 undantas till fullo från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88.

63 I förevarande fall ska det fastställas i vilken mån den rättspraxis som det erinrats om i punkterna 57–61 ovan är tillämplig på verksamhet som bedrivs av personer i försvarsmakten, med beaktande av att det måste säkerställas att tillämpningen av direktiv 2003/88 på sådana personer inte får hindra medlemsstaterna från att fullgöra sina väsentliga statliga funktioner på ett ändamålsenligt sätt i den mening som avses i artikel 4.2 FEU, såsom det erinrats om i punkterna 43 och 45 ovan.

64 I detta avseende ska det för det första påpekas att artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 inte kan tolkas så, att medlemsstaternas väpnade styrkor i sin helhet och vid varje tidpunkt ska undantas från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88.

65 Såsom det har erinrats om i punkterna 55, 56 och 58 ovan ska artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 tolkas restriktivt – trots att den ska säkerställa att statens väsentliga funktioner utförs på ett ändamålsenligt sätt. Det ska även noteras att denna bestämmelse inte syftar till att vissa sektorer inom den offentliga förvaltningen, betraktade i sin helhet, ska undantas från tillämpningsområdet för direktiv 89/391 och därmed från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88, utan det är endast vissa verksamhetskategorier inom dessa sektorer som på grund av deras särskilda beskaffenhet ska undantas från tillämpningsområdet för dessa direktiv.

66 Domstolen har redan slagit fast att artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 inte kan motivera att all icke civil personal inom den offentliga förvaltningen undantas från direktivets tillämpningsområde (se, för ett liknande resonemang, dom av den 12 januari 2006, kommissionen/Spanien, C-132/04, ej publicerad, EU:C:2006:18, punkterna 30–40).

67 Såsom generaladvokaten har påpekat i fotnot 88 i sitt förslag till avgörande skulle de särskilda undantag för militärpersonal som uttryckligen föreskrivs såväl i artikel 2.2 c i direktiv 89/656 som i artikel 10.1 b i direktiv 2013/35 dessutom ha varit överflödiga om artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 hade inneburit att väpnade styrkor generellt undantogs från tillämpningsområdet för sistnämnda direktiv. I artikel 2.2 första stycket fastställs nämligen även tillämpningsområdet för direktiven 89/656 och 2013/35, såsom framgår av artikel 1.2 i direktiv 89/656, respektive artikel 1.6 i direktiv 2013/35.

68 All verksamhet som militär personal utövar kan inte heller anses utmärkas av förhållanden som är så speciella att de utgör hinder för att planera arbetstiden på ett sätt som uppfyller kraven i direktiv 2003/88, vilket även generaladvokaten har påpekat i punkterna 82–83 i sitt förslag till avgörande.

69 Tvärtom kan viss verksamhet som de väpnade styrkorna utövar, exempelvis sådan verksamhet som har samband med bland annat administration, underhåll, reparation, hälsa, upprätthållande av ordning eller beivrande av brott, inte i sin helhet uteslutas från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88.

70 Det är nämligen utrett att sådan verksamhet i princip omfattas av direktivets tillämpningsområde även när den utövas, under liknande former, av offentligt anställda som inte har ställning som militär personal.

71 Det ska dock erinras om att det undantag som föreskrivs i artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 är tillämpligt på samma sätt på samtliga arbetstagare som utövar speciella verksamheter av samhällsintresse (se, för ett liknande resonemang, dom av den 20 november 2018, Sindicatul Familia Constanța m.fl., C-147/17, EU:C:2018:926, punkt 59).

72 Det är visserligen riktigt att samtliga militärer måste underkasta sig ett krav på tillgänglighet som innebär att de måste vara disponibla att skickas ut på uppdrag med mycket kort varsel, men att tillämpa bestämmelserna i direktiv 2003/88 på militär personal när den utövar sådan verksamhet som avses i punkt 69 ovan äventyrar inte iakttagandet av detta krav, åtminstone så länge som denna verksamhet inte utövas inom ramen för en militär insats eller under förberedelserna för en sådan insats.

73 För det andra följer det av den rättspraxis som det erinrats om i punkt 59 ovan att när de väpnade styrkorna ställs inför förhållanden av exceptionellt allvarlig och omfattande art, i den mening som avses i denna rättspraxis, omfattas deras verksamhet inte av tillämpningsområdet för direktiv 2003/88, vilket även framgår av artikel 1.3 i det direktivet, jämförd med artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391.

74 Så är fallet när det, med hänsyn till de relevanta förhållandenas allvar och omfattning, visar sig vara omöjligt att skydda befolkningen och samtidigt organisera de väpnade styrkornas verksamhet på ett sådant sätt att var och en som ingår i dessa styrkor kan åtnjuta de garantier som föreskrivs i direktiv 2003/88 i fråga om arbetstid och vilotid, bland annat genom ett rotationssystem för de anställda (se, analogt, dom av den 30 april 2020, Készenléti Rendőrség C-211/19, EU:C:2020:344, punkterna 47–50).

75 Av den rättspraxis som det erinrats om i punkt 60 ovan kan man vidare sluta sig till att vissa kategorier av militär verksamhet i sin helhet ska undantas från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88, när dessa verksamheter kännetecknas av så speciella förhållanden att de alltid kommer att komma konflikt med de krav som uppställs i direktivet.

76 Så är fallet med verksamhet som utförs av militärer som, på grund av sina höga kvalifikationer eller den extremt känsliga karaktären av de uppgifter som de tilldelats, endast med stor svårighet kan ersättas av annan personal med hjälp av ett rotationssystem som gör det möjligt att säkerställa både att de maximala arbetstider och viloperioder som föreskrivs i direktiv 2003/88 iakttas och att de väsentliga uppdrag som de tilldelats fullgörs på ett korrekt sätt.

77 För det tredje ska det framhållas att samtliga militärer som ska bistå vid insatser som kräver operativt deltagande av en medlemsstats väpnade styrkor – oavsett om dessa är av permanent eller tillfällig natur, eller tilldrar sig inom eller utom den berörda medlemsstatens gränser – utövar verksamhet som enligt artikel 1.3 i direktiv 2003/88, jämförd med artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 och artikel 4.2 FEU, på grund av sin natur i sin helhet ska undantas från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88.

78 Att iaktta de krav som uppställs i direktiv 2003/88 under sådana insatser skulle nämligen medföra en överhängande risk för att de inte utfaller framgångsrikt, då ett sådant utfall förutsätter ett obegränsat och långvarigt åtagande från de militärer som ingår i de väpnade styrkorna, och det skulle även medföra en risk för att de väsentliga funktionerna bestående i att skydda den nationella säkerheten och bevara medlemsstaternas territoriella integritet inte kunde fullgöras på ett ändamålsenligt sätt.

79 I detta sammanhang ska hänsyn inte enbart tas till den eventuella samverkan mellan sådana insatser, utan även till samverkan mellan dessa insatser och andra verksamheter som försvarsmakten utövar, där tillämpningen av direktivets bestämmelser – i form av ett krav på de berörda myndigheterna att inrätta ett rotations- eller planeringssystem för arbetstiden – inte skulle kunna ske utan att äventyra dessa verksamheter, i strid med kraven i artikel 4.2 FEU. Om

det visar sig nödvändigt för att militära insatser i egentlig mening ska kunna utföras på ett tillfredsställande sätt, kan det följaktligen inte uteslutas att även vissa andra verksamheter som de väpnade styrkorna utövar men som inte har direkt samband med dessa insatser också faller utanför tillämpningsområdet för direktiv 2003/88 så länge som sådana insatser pågår.

80 Av artikel 1.3 i direktiv 2003/88, jämförd med artikel 2.2 första stycket i direktiv 89/391 och artikel 4.2 FEU, följer dessutom att all verksamhet som hör antingen till den militära personalens grundutbildning, vilken även omfattar värnplikt, eller till den operativa träning som de väpnade styrkorna därefter är skyldiga att regelbundet delta i, ska undantas från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88.

81 Såsom den franska regeringen har påpekat förhåller det sig nämligen så, att för att kunna garantera de väpnade styrkornas operativa effektivitet måste militärer under sin grundutbildning och operativa träning kunna ställas inför situationer som gör det möjligt att så nära som möjligt återskapa de villkor, även de mest extrema, som råder under militära insatser i egentlig mening. Ett sådant legitimt mål skulle emellertid inte kunna uppnås om de regler om arbetstidens förläggning som föreskrivs i direktiv 2003/88 måste iakttas under sådan grundutbildning och operativ träning.

82 Genom att ålägga militärer dylika krav på utbildning och träning garanterar medlemsstaterna för övrigt att de väpnade styrkornas hälsa och säkerhet skyddas på bästa sätt under deras verkliga insatser, eftersom dessa krav gör det möjligt för dem att förvärva och bibehålla en hög nivå av uthållighet under svåra förhållanden.

83 Den omständigheten att grundutbildning, operativ träning och militära insatser i egentlig mening sker i fredstid kan inte påverka slutsatsen att sådan verksamhet ska undantas från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88. De uppdrag som de väpnade styrkorna fullgör för att garantera den nationella säkerheten och skydda den territoriella integriteten måste kunna genomföras obehindrat även i fredstid.

84 Det ska tilläggas att det uteslutande ankommer på varje medlemsstat, bland annat med hänsyn till de hot den står inför, dess internationella åtaganden och det specifika geopolitiska sammanhang den befinner sig i, att delta i militära insatser som den anser lämpliga, och att fastställa intensiteten i den grundutbildning och den operativa träning som den berörda medlemsstaten anser krävs för att dessa insatser ska kunna genomföras på ett ändamålsenligt sätt. EU-domstolen kan inte göra någon prövning i detta avseende eftersom dylika frågor inte omfattas av tillämpningsområdet för unionsrätten, såsom påpekats i punkt 38 ovan.

85 I förevarande fall ankommer det på den hänskjutande domstolen att avgöra huruvida B.K:s vakttjänst omfattas av något av de fall som avses i punkterna 73–83 ovan. Om så inte är fallet ska denna verksamhet anses omfattas av tillämpningsområdet för direktiv 2003/88. Mot bakgrund av handlingarna i målet kan det härvidlag inte uteslutas att den hänskjutande domstolen kan komma till slutsatsen att den vakttjänst som är aktuell i det nationella målet utgör en militär insats i egentlig mening, med följden att den faller utanför direktivets tillämpningsområde.

86 Det ska slutligen preciseras att även när militär personal utövar verksamhet som i sin helhet omfattas av tillämpningsområdet för direktiv 2003/88, innehåller direktivet – i motsats till vad den franska regeringen har hävdat – möjligheter att göra undantag från de rättigheter som direktivet inför, vilka medlemsstaterna kan åberopa gentemot sådan personal.

87 Detta gäller i vart fall artikel 17.3 b och 17.3 c i direktiv 2003/88, vari det föreskrivs att under vissa förutsättningar är det tillåtet att göra undantag från artiklarna 3, 4, 5, 8 och 16 i direktivet, både i fråga om säkerhets- och övervakningsarbeten som kräver permanent närvaro för att skydda egendom eller personer, och i fråga om arbeten som kräver en kontinuitet i tjänsten eller produktionen.

88 Av det ovan anförda följer att artikel 1.3 i direktiv 2003/88, jämförd med artikel 4.2 FEU, ska tolkas så, att vakttjänst som militär personal genomför i fredstid inte omfattas av direktivets tillämpningsområde

– när den utförs inom ramen för grundutbildning, operativ träning eller en militär insats i egentlig mening, eller

– när den utmärks av så speciella förhållanden att den inte lämpar sig för ett rotationssystem för personalen som gör det möjligt att säkerställa att kraven i detta direktiv iakttas, eller

– när det mot bakgrund av samtliga relevanta omständigheter framgår att denna verksamhet utövas under förhållanden av exceptionellt allvarlig och omfattande art, vilka kräver att absolut nödvändiga åtgärder vidtas för att skydda befolkningens liv, hälsa och säkerhet, och att ett effektivt genomförande av denna verksamhet skulle äventyras om samtliga bestämmelser i direktiv 2003/88 skulle iakttas, eller

– när tillämpningen av detta direktiv på en sådan verksamhet – i form av ett krav på de berörda myndigheterna att inrätta ett rotations- eller planeringssystem för arbetstiden – inte skulle kunna ske utan att äventyra att de militära insatserna i egentlig mening kan utföras på ett tillfredsställande sätt.

Den andra frågan

89 Det ska inledningsvis framhållas att inom ramen för svaret på den hänskjutande domstolens andra fråga, kommer uttrycket ”vakttjänst” att användas för att beteckna samtliga perioder under vakttjänstgöringen då en militär endast måste stå till sina överordnades förfogande, utan att faktiskt utöva någon övervakningsverksamhet.

90 Det ska dessutom noteras att det framgår av beslutet om hänskjutande att det nationella målet uteslutande avser övertidsersättning för de perioder som B.K. har haft vakttjänst.

91 För att ge den hänskjutande domstolen ett användbart svar ska den andra frågan omformuleras och nämnda domstol ska anses ha ställt denna fråga för att få klarhet i huruvida artikel 2 i direktiv 2003/88 ska tolkas så, att den medför ett krav på att vakttjänstperioder då militär personal måste uppehålla sig vid sin kasern, men inte utför något faktiskt arbete, ska anses utgöra arbetstid vid beräkningen av den ersättning sådan personal ska erhålla för dessa perioder.

92 Det ska även noteras att svaret på denna fråga är relevant för det nationella målet endast för det fall att den hänskjutande domstolen skulle komma till slutsatsen att den vakttjänst som är aktuell i det målet inte ska undantas från tillämpningsområdet för direktiv 2003/88.

93 Mot bakgrund av dessa inledande anmärkningar ska det först erinras om att begreppet arbetstid, i den mening som avses i direktiv 2003/88, omfattar samtliga vakttjänstperioder då de krav som arbetstagaren är skyldig att iaktta är av sådan art att de objektivt och i väsentlig mån påverkar

arbetstagarens möjligheter att under dessa perioder fritt förfoga över den tid under vilken hans eller hennes tjänster inte tas i anspråk och att ägna sig åt sina egna intressen under denna tid. Omvänt gäller att när de krav som arbetstagaren är skyldig att iaktta under en viss vakttjänstperiod inte är så långtgående, utan gör det möjligt för arbetstagaren att förfoga över sin tid och att ägna sig åt sina egna intressen utan större begränsningar, är det endast den tid som tagits i anspråk för det arbete som i förekommande fall faktiskt har utförts under en sådan period som utgör arbetstid vid tillämpningen av direktiv 2003/88 (dom av den 9 mars 2021, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, EU:C:2021:182, punkterna 37 och 38, samt där angiven rättspraxis).

94 Vad gäller vakttjänstperioder som fullgörs på arbetsplatser som, såsom i förevarande fall, inte är belägna där arbetstagaren är bosatt, är den avgörande faktorn för att anse att kriterierna för begreppet arbetstid, i den mening som avses i direktiv 2003/88, är uppfyllda är att arbetstagaren måste vara fysiskt närvarande på en plats som bestäms av arbetsgivaren och stå till arbetsgivarens förfogande för att vid behov omedelbart kunna tillhandahålla sina tjänster, varvid begreppet arbetsplats ska förstås som varje plats där arbetstagaren är skyldig att utföra vissa uppgifter på arbetsgivarens order och även omfattar platser där arbetstagaren inte vanligtvis utför sina arbetsuppgifter. Eftersom arbetstagaren under en sådan vakttjänstperiod är tvungen att uppehålla sig utanför sin sociala miljö och familjemiljö, och har ett begränsat utrymme att förfoga över den tid då vederbörandes tjänster inte tas i anspråk, ska hela denna period anses utgöra arbetstid i den mening som avses i detta direktiv, oberoende av vilka arbetsprestationer som arbetstagaren faktiskt har utfört under perioden i fråga (dom av den 9 mars 2021, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, EU:C:2021:182, punkterna 33–35, samt där angiven rättspraxis).

95 Av det ovan anförda följer att om direktiv 2003/88 visar sig vara tillämpligt ska vakttjänst för militär personal som förutsätter ständig närvaro på arbetsplatsen anses utgöra arbetstid i den mening som avses i artikel 2.1 i detta direktiv, för det fall att arbetsplatsen inte är belägen där personalen är bosatt.

96 Det ska dock erinras om att direktiv 2003/88, med undantag för det särskilda fall avseende årlig betald semester som avses i artikel 7.1 i detta direktiv, endast reglerar arbetstidens förläggning i vissa avseenden för att säkerställa skyddet av arbetstagarnas säkerhet och hälsa, varför direktivet i princip inte är tillämpligt på arbetstagarnas löner (dom av den 9 mars 2021, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, EU:C:2021:182, punkt 57 och där angiven rättspraxis).

97 Det sätt varpå arbetstagarna avlönas för vakttjänstgöring omfattas således inte av direktiv 2003/88, utan av relevanta bestämmelser i nationell rätt. Direktivet utgör följaktligen inte hinder för att tillämpa en medlemsstats lagstiftning, ett kollektivavtal eller ett beslut av en arbetsgivare som, vad gäller ersättning för vakttjänstgöring, gör åtskillnad mellan perioder under vilka arbetsprestationer faktiskt utförs och perioder under vilka det inte utförs något faktiskt arbete, även när dessa perioder i sin helhet ska betraktas som arbetstid vid tillämpningen av nämnda direktiv (dom av den 9 mars 2021, Radiotelevizija Slovenija (Jour på en avlägsen plats), C-344/19, EU:C:2021:182, punkt 58 och där angiven rättspraxis).

98 Av det ovan anförda följer att artikel 2 i direktiv 2003/88 ska tolkas så, att den inte utgör hinder mot att vakttjänstperioder då militär personal måste uppehålla sig vid sin kasern, men inte utför något faktiskt arbete, inte avlönas på samma sätt som vakttjänstperioder då denna personal faktiskt utför arbetsuppgifter.

Rättegångskostnader

99 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (stora avdelningen) följande:

1) **Artikel 1.3 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2003/88/EG av den 4 november 2003 om arbetstidens förläggning i vissa avseenden, jämförd med artikel 4.2 FEU, ska tolkas så, att vakttjänst som militär personal genomför i fredstid inte omfattas av direktivets tillämpningsområde**

   – **när den utförs inom ramen för grundutbildning, operativ träning eller en militär insats i egentlig mening, eller**

   – **när den utmärks av så speciella förhållanden att den inte lämpar sig för ett rotationssystem för personalen som gör det möjligt att säkerställa att kraven i detta direktiv iakttas, eller**

   – **när det mot bakgrund av samtliga relevanta omständigheter framgår att denna verksamhet utövas under förhållanden av exceptionellt allvarlig och omfattande art, vilka kräver att absolut nödvändiga åtgärder vidtas för att skydda befolkningens liv, hälsa och säkerhet, och att ett effektivt genomförande av denna verksamhet skulle äventyras om samtliga bestämmelser i direktiv 2003/88 skulle iakttas, eller**

   – **när tillämpningen av detta direktiv på en sådan verksamhet – i form av ett krav på de berörda myndigheterna att inrätta ett rotations- eller planeringssystem för arbetstiden – inte skulle kunna ske utan att äventyra att de militära insatserna i egentlig mening kan utföras på ett tillfredsställande sätt.**

2) **Artikel 2 i direktiv 2003/88 ska tolkas så, att den inte utgör hinder mot att vakttjänstperioder då militär personal måste uppehålla sig vid sin kasern, men inte utför något faktiskt arbete, inte avlönas på samma sätt som vakttjänstperioder då denna personal faktiskt utför arbetsuppgifter.**

Underskrifter